

Безпека життєдіяльності: порівняльний аналіз традиційних та нових парадигм у сучасній соціології

УДК 316.2:331.045(075)

doi: 10.15421/171734

Л.В. Калашнікова

*lvkalashnikova198@gmail.com**Чорноморський національний університет ім. Петра Могили
54003, Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10*

Сьогодні у сучасному суспільстві виникла нагальна потреба перегляду традиційних механізмів гарантування його безпечного функціонування та розвитку, що базуються на пріоритетах захисту національної безпеки. Причиною тому є зростання темпів економічної глобалізації, деформація міжнародного права, неспроможність владних органів окремої держави самотужки забезпечувати належний рівень захищеності громадян, активізація інститутів громадянського суспільства, зростання ролі громадських організацій у міжнародній політиці й т. ін. У статті здійснено порівняльний аналіз традиційних та нових (критичних) парадигм безпеки життєдіяльності у сучасній соціології. Визначено сутність розуміння безпеки, представлене у теоріях самореферентних систем Н. Лумана, суспільства ризику У. Бека, онтологічної безпеки Е. Гідденса, соціальних змін П. Штомпки, інформаційного суспільства Е. Тоффлера, антропології безпеки М. Дугласа, побудови соціального простору М. Кастельса, комунікативної дії Ю. Хабермаса та ін. Схарактеризовано сутність критичних парадигм безпеки життєдіяльності (постпозитивізм К. Поппера, І. Лакатоса, П. Фейєрабенда, Р. Арре, теорія сек'юритизації О. Вейвера, Б. Бузана, Дж. Вільде, теорія емансипації К. Бута, постструктуралізм Р. Уолкера, теорія інсек'юритизації Д. Біго). Окреслено можливі перспективи розвитку соціології безпеки життєдіяльності на сучасному етапі її інституалізації за рахунок розширення означень предметної галузі, змістовного наповнення сфери досліджень.

Ключові слова: безпека життєдіяльності; концепції безпеки; референт безпеки; онтологічна безпека; національна безпека

Safety of vital activity: a comparative analysis of traditional and new paradigms in the contemporary sociology

L.V. Kalashnikova

*lvkalashnikova198@gmail.com**Petro Mohyla Black Sea National University
10, 68 Marines St., Nikolaev, 54003, Ukraine*

In modern society there is a necessity to revise the traditional mechanisms, ensuring its safe functioning and development and which are based on the priorities of the national security. The main reasons of this are the large-scale emergence of new hazards, in particular, the deepening of the economic globalization, the deformation of the international law, the failure of the authorities of individual States to provide an adequate level of citizens' protection, civil society strengthening, increase of the role of public organizations in international politics, etc. A review of traditional sociological health and safety paradigms of the second half of the XX – beginning of the XXI century has been presented in the article (the theory of self-referential systems by N. Luhmann, the concept of risk society by U. Beck, the theory of the ontological security by A. Giddens, the theory of social changes by P. Sztompka, the concept of the information society by A. Toffler, the anthropological theory of security by M. Douglas, the theory of social space by M. Castells, the theory of communicative action by J. Habermas). The essence of critical theory (post-positivism by K. Popper, I. Lakatos, P. Feyerabend, G. Arrah, the theory of securitization by B. Buzan, O. Waver, J. Wilde, the theory of emancipation by K. Booth, post-structuralism by R. B. J. Walker, the theory of insecurities by D. Bigo) have also been examined in the contradiction to realist theories, in which the state is the dominant subject of the security.

A range of issues, relevant to the development theories and practices of the sociology of safety as a branch of the sociological theory have been studied, in particular, dichroism of the social space, the lack of temporal integrity, a variety of risks and crises of modern social development, the erosion of national boundaries, the formation of a new social space, the proliferation of different kinds of destructive deviance as forms of protective group and individual behavior, non-linearity and the radicalization of social and cultural change, growing social tension in key systems of social relations.

Possible future development of the sociology of vital activity's safety at the present stage of institutionalization has been outlined by the expansion of definitions of the subject area (explanation of the connections on micro-, macro- and meso-level of the security's existence) in the context of the sector studies (in particular, by examination of social practices of perception of risks, threats, dangers, social actors (social groups, communities, social movements, regional society, ethnic group, nation, etc.), as well as the evaluation of the potential for their activities to forecast the negative consequences of hazards).

Keywords: safety of the vital activity; safety concept; the referent of security; ontological security; national security.

Цитування даної статті: Калашнікова Л.В. Безпека життєдіяльності: порівняльний аналіз традиційних та нових парадигм у сучасній соціології / Л.В. Калашнікова // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 3(143). – С. 11-16.

Citation of this article: Kalashnikova, L.V., 2017. Bezpeka zhyttiedialnosti: porivnialnyi analiz tradytsiynykh ta novykh paradyhm u suchasnyy sotsiologii [Safety of vital activity: a comparative analysis of traditional and new paradigms in the contemporary sociology]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 3(143), 11-16. doi: 10.15421/171734 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 14.02.2017

Безопасность жизнедеятельности: сравнительный анализ традиционных и новых парадигм в современной социологии

Л.В. Калашникова

lvkalashnikova198@gmail.com

*Черноморский национальный университет им. Петра Могилы,
54003, Николаев, ул. 68 Десантников, 10*

В современном обществе назрела необходимость пересмотра традиционных механизмов гарантирования его безопасного функционирования и развития, основанных на приоритетах национальной безопасности. Основными причинами этого является масштабное появление новых опасностей, в частности, рост темпов экономической глобализации, деформация международного права, несостоятельность властных органов отдельного государства самостоятельно обеспечивать должный уровень защищенности граждан, активизация институтов гражданского общества, рост роли общественных организаций в международной политике и т. д. В статье представлен обзор традиционных социологических парадигм безопасности жизнедеятельности второй половины XX – начала XXI в. (теория самореферентных систем Н. Лумана, концепция общества риска У. Бека, теория онтологической безопасности Е. Гидденса, теория социальных изменений П. Штомпки, концепция информационного общества Е. Тоффлера, антропологическая теория безопасности М. Дугласа, теория построения социального пространства М. Кастельса, теория коммуникативного действия Ю. Хабермаса). Также проанализирована сущность критических теорий (постпозитивизм К. Поппера, И. Лакатоса, П. Фейерабенда, Р. Арре, теория секьюритизации В. Вейвера, Б. Бузана, Дж. Вильде, теория эмансипации К. Бута, постструктурализм Р. Уолкера, теория инсекьюритизации Д. Биги). Очерчены возможные перспективы развития социологии безопасности жизнедеятельности на современном этапе ее институционализации, связанные с расширением предметной области, наполнением сферы исследований.

Ключевые слова: безопасность жизнедеятельности; концепции безопасности; референт безопасности; онтологическая безопасность; национальная безопасность

Постановка проблемы. Для забезпечення стабільного, стійкого функціонування й розвитку будьяких соціальних систем необхідне докладення визначених зусиль з боку конкретної людини, суспільства в цілому щодо можливості протистояння явним чи потенційним загрозам і небезпекам не інтуїтивно, а озброївшись, у першу чергу, науковими напрацюваннями щодо питань гарантування безпеки життєдіяльності.

Наприкінці XX ст. наявний державно-центристський підхід у сфері безпеки перестав відповідати тенденціям світового розвитку. Причиною тому є поява нових небезпек, що якісно різняться у порівнянні з минулим століттям, зокрема, це зростання темпів економічної глобалізації, деформація міжнародного права, неспроможність владних органів окремої держави самотужки забезпечувати належний рівень захищеності громадян, активізація інститутів громадянського суспільства, зростання ролі громадських організацій у міжнародній політиці й т. ін.

Сучасне суспільство вступає в епоху ескалації локальних ризиків і глобальної біфуркації, коли соціальна реальність характеризується невизначеністю умов свого існування, за яких правила поведінки, характерні для стабільного стану його розвитку, не діють з означеною результативністю й, як часто буває, викликають зворотний ефект, лише ускладнюючи ситуацію. Варто зазначити, що загострення визначених проблем відбувається на фоні відсутності об'єктів довіри, легітимізованих владними структурами держави. В якості альтернативи державі як суб'єкта безпеки більшість наукових концепцій сьогодні позиціонує особистість, проголошуючи безпеку життєдіяльності особистості провідним пріоритетом зовнішньої політики. Наявні у науковій літературі визначення безпеки життєдіяльності доволі різноманітні й частіше за

все трактують її доволі широко, виділяючи в структурі цього поняття такі її складові, як: економічну стабільність, здоров'я та доступність медичної допомоги, продовольчу безпеку, персональний захист від різного роду проявів агресії й насилля, безпеку соціальної спільноти, групи як збереження культурної, релігійної, етнічної самобутності, а також захист громадянських прав і свобод.

Аналіз досліджень і публікацій. З огляду на такого роду перебіг подій особливої актуальності набуває вивчення наукових ідей сучасних представників соціологічної спільноти щодо становлення та розвитку нових ефективних механізмів гарантування безпеки суспільства й особистості. До числа фундаторів основних концепцій безпеки життєдіяльності варто віднести Н. Лумана, У. Бека, Е. Гидденса, П. Штомпку, Е. Тоффлера, М. Дугласа, М. Кастельса, Ю. Хабермаса та ін.

Мета дослідження. Метою даної статті є з'ясування сутності наукових ідей щодо змісту поняття безпеки життєдіяльності особистості у сучасній соціології, що охоплює проміжок часу від початку XX ст. до теперішнього часу.

Виклад основного матеріалу. Розгляд сучасних соціологічних уявлень про соціальні, політичні, культурні та економічні аспекти безпеки життєдіяльності в умовах формування нового світового порядку слід розпочати з теоретичних напрацювань Н. Лумана.

Н. Луман у межах теорії самореферентних систем визначає суспільство як соціальну систему, яка повинна сама себе зберігати. Соціальний порядок у суспільстві забезпечують структури, що виступають обмеженнями у сфері дозволеного. Динаміка змін соціального порядку визначається можливими позитивними й негативними девіаціями, які, у свою чергу, породжують диференціацію відхилень від звичного

порядку й вимагають здійснення вибору (селекції) на користь чи проти інновації. Чим більше дозволено відхилень, тим більше актуалізується потреба у стабільності, безпеці функціонування і розвитку [13, с. 66].

Привертаючи увагу до небезпеки накопичення нових випадкових ефектів, детермінованих розмаїттям та масштабами поширення девіацій, Н. Луман робить спроби розробки «формули спасіння» для системи суспільства, апелюючи до таких показників, як щільність комунікації, частота або специфікація інформаційних імпульсів. При цьому особливо важливим, на його думку, є врахування циркулярного характеру посилення девіантності [13, с. 32].

З іншого боку, суспільство, орієнтуючись на нові способи селекції, завідомо відмовляється від беззаперечної стабільності. Тоді виникає питання, які механізми необхідно використовувати, щоб суспільство налаштувалось на той чи інший засіб селекції. Поряд з релігією з'являються нові способи гетерогенного, але функціонально еквівалентного утвердження засобів селекції, які генералізовані комунікацією (влада, гроші, наука і т. д.). Інакше кажучи, у сучасному суспільстві поведінки вільної від ризику не існує, як і не існує абсолютної надійності або безпеки, оскільки неможливо уникнути ризику під час прийняття рішення. Чим більш раціональними й детальними є судження людей щодо ризику, тим менше аспектів невизначеності з приводу можливого розвитку подій у майбутньому. Отже, їх можна передбачити й попередити негативні наслідки.

Розділяючи міркування Н. Лумана, Ж. Бодрійяр концептуалізує семантичну гіпертрофію варіювання комунікації. Зокрема, він вважає, що розмаїття засобів комунікації та їх подальше збільшення стає для свідомості не стільки еволюцією, скільки симуляцією [10].

Суспільство споживання є одночасно суспільством опіки та репресії, адже «мирна» повсякденність постійно підживлюється насиллям як явним, так і потенційним (загрози революції, екологічної катастрофи, атомної чи бактеріальної війни тощо). Близькість категорій насилля й нав'язливої безпеки, благополуччя не є випадковою: вони гомогенні, абстрактні, живуть міфами і знаками. Іншими словами, насилля існує у повсякденному житті у гомеопатичних дозах як вакцина проти неминучості, засіб усунення ознак реальної неспроможності соціальної системи бути повною мірою безпечною. Ситуативні прояви насилля є свідченням нестійкості соціальної рівноваги системи, адже вона є поєднанням протиріч. Справжня проблема насилля з'являється тоді, коли воно породжене благополуччям і безпекою, є таким, що не має ні об'єкта, ні мети [9].

У межах соціокультурного підходу У. Бек намагався пояснити перехід індустріального суспільства до суспільства ризику. Сучасні ризики, на його думку, є продуктом рефлексивної модернізації, що вирізняється універсальним характером й пов'язані з формуванням якісно нових соціально-небезпечних ситуацій. Історія розвитку ризиків свідчить про те, що ризики, як і блага, розподіляються за класовою схемою, лише у зворотному порядку: блага зосереджені у верхніх про-

шарках, ризики – у нижніх. Ризики лише посилюють класовий устрій. Класове суспільство у своєму розвитку прагне ідеалу рівності, натомість нормативним рушійним принципом суспільства ризику є безпека. Якщо утопія рівності містить у собі безліч змістовно позитивних цілей суспільного розвитку, то утопія безпеки передбачає захист за будь-яких обставин [8].

Для суспільства ризику епохи пізнього модерну характерним є постійне примноження знання про технологічні та інституціональні зміни. За своєю природою ризик є демократичним, всезагальним, окрім того рано чи пізно вражає тих, хто його породжує й на ньому наживається – «ефект бумерангу». Суспільство ризику, за У. Беком, може стати катастрофічним за умови, коли ризик стає нормою повсякденного життя, люди не думають про небезпеки. Усвідомлюючи існування різного роду ризиків, людство намагається вирішувати проблеми, пов'язані з тим, що вони мають бути перетворені на надійність (безпеку) й обмеженість можливостей експертних систем боротися з загрозами. Довіра у цьому сенсі є необхідною умовою нейтралізації або мінімізації визначеного комплексу небезпек у межах так званого прийнятного ризику. Збереження прийнятності ризику у відносинах довіри пояснюється наявністю деякої невизначеності щодо очікувань того, що дії з боку інших людей або інститутів будуть реалізовані у повній мірі. Досягнення безпеки можливе за умови рівноваги довіри й прийнятного ризику. Іншими словами, необхідною умовою здійснення ефективного контролю й управління у суспільстві ризику є перехід до самокритичного соціуму, що прагне до самотрансформації [8].

Е. Гідденс вбачає специфіку сучасного суспільства рефлексивного модерну в особливому статусі ризику. Цей статус полягає не просто у збільшенні кількості ризиків, а, перш за все, у тому, що мислення у межах розуміння ризиків і його оцінки перетворюються на властивість як експертної, так і масової свідомості. У цьому сенсі варто повернути увагу до кількох чинників: зменшення ризику для індивіда, що відповідає зоні безпеки у повсякденному житті; утворення інституціонально обмеженого середовища ризику; контроль ризику як ключового аспекту сучасної рефлексивності; ризик виникнення подій зі значними наслідками як результат глобалізації й протидії всіх зазначених чинників перепадам внутрішньо нестабільного «клімату ризику» [11, с. 51].

На думку Е. Гідденса, глобалізація виступає в якості чинника відриву індивіда, соціальних груп, інститутів від локальних соціокультурних ситуацій. В умовах глобалізації руйнуються соціальні зв'язки, що у традиційному й індустріальному суспільствах виконували функції захисту, стабілізації, формування соціального порядку, у індивіда виникає почуття невпевненості, тривоги, страху перед необхідністю вибору. Функціональність соціальних інститутів в умовах постійного ризику забезпечує довіра до абстрактних систем, що створюють сфери відносної безпеки для безперервного протікання повсякденного життя, забезпечуючи динамічну стабільність в умовах глобалізації [11, с. 127].

П. Штомпка представляє авторське бачення син-

тетичної теорії довіри, в основу якої покладено два компоненти – орієнтація всіх дій на майбутнє й сподівання, що будь-якої миті індивід буде здатен прийняти рішення довіряти чи не довіряти діям інших людей. Тенденція до вияву довіри чи недовіри набуває групового, суспільного характеру, формуючи у суспільстві атмосферу довіри/недовіри. Згідно з його міркуваннями, стійкість й незмінність соціального порядку забезпечує відчуття екзистенційної безпеки, виражене у загальній довірі. Створення санкціонованого загального клімату довіри сприяє відкритим, спонтанним діям інноваційного характеру, підвищуючи рівень мобілізації, активності, свободи суспільства, стимулюючи соціальні зв'язки, тим самим сприяючи розвитку потенціалу соціуму, здатного до самореформування. З іншого боку, П. Штомпка звернув увагу на те, що клімат довіри й екзистенційна безпека у суспільстві порушується в період радикальної реорганізації політичних й соціальних інститутів [16, с. 328].

Для появи культури довіри повинні бути наявні структурні можливості, що здатні генерувати довіри/недовіру. Серед провідних з них, П. Штомпка виділяє наступні чинники: нормативна стабільність чи нормативний хаос (аномія); прозорість соціального порядку чи неясність, латентність політичних й економічних структур; міцність соціального порядку чи його розпавчастість; підпорядкування влади законам чи свавілля й безвідповідальність; реалізація прав і суворе дотримання прав громадян чи безсилля, безправність громадян та насилля з боку влади.

Вводячи до наукового обігу поняття «травми трансформації», тобто соціальної (культурної травми) як прояву у свідомості людей дисфункціональних наслідків реалізації докорінних змін, П. Штомпка намагається пояснити як ці зміни динамічно відображаються в їхньому житті, руйнуючи звичне відчуття екзистенційної безпеки (порядку, повторюваності, тривалості, стандартизації, передбачуваності), породжують загальну недовіру [15, с. 6]. Іншими словами, відчуття безпеки й загальної довіри пов'язане з впевненістю у тому, що влада підпорядковується законам, а зміст рішень, які вона ухвалює, справедливий й спрямований на благо громадян, окрім того, у суспільстві існує контроль за діями чиновників та можливість апеляції. Громадяни повинні відчувати себе у безпеці від свавілля, перевищення повноважень, обману, злочинності з боку владних інституцій (судів, трибуналів, арбітражу, прокуратури, поліції).

Цікавими є міркування М. Дугласа щодо проблем безпеки первісного й сучасного суспільства, зокрема він підкреслює помилковість категоричного протиставлення первісних систем вірувань сучасним. Визначаючи небезпеку і безпеку як осквернення й чистоту, М. Дуглас протиставляє смерті, крові, холоду – життя, секс й вогонь. Три останні сили особливо небезпечні, якщо не відокремлені одна від одної або ж коли дотичні до перших трьох сил. Соціальний контроль у первісних суспільствах реалізується через ідеї осквернення й табу, натомість у сучасному соціумі нечистота відноситься, скоріш за все, до категорій естетики, гігієни чи етикету й стає небезпечною лише за умови наявності негативних наслідків соці-

ального характеру. Суспільні уявлення про нечистоту дозволяють підтримувати моральний кодекс і виступати гарантом безпеки існування спільноти. Таким чином, М. Дуглас, акцентуючи увагу на культурному контексті ризиків у різних просторово-часових континуумах, намагався диференціювати підходи до гарантування безпечного функціонування й розвитку окремих спільнот [5].

Істотно різниться від усіх розглянутих раніше концепцій розуміння суспільної безпеки, представлене у роботах теоретика інформаційного суспільства Е. Тоффлера, який вперше описав й обґрунтував негативні соціально-психологічні наслідки інформатизації та симптоми інформаційного стресу. Невід'ємним атрибутом інформаційної епохи є стрімке зростання темпів виробництва і розповсюдження інформації – надмірна стимуляція, що вимагає від індивіда нового рівня адаптивності, йому недоступного. Людина й суспільство в цілому, не маючи надійних механізмів адаптації, не володіючи позитивними стратегіями виходу з інформаційної кризи, схильні до захворювання – фурурошоку, що виявляється на сенсорному (надмірна стимуляція почуттів призводить до розмиття меж між реальністю та ілюзією), когнітивному (зниження здатності відбору, оцінки й збереження необхідної інформації стає причиною інформаційного стресу) рівнях та рівні прийняття рішень (інформаційні перенавантаження провокують стрес рішень – нездатність індивіда прийняти будь-яке рішення) [6, с. 344].

Визначаючи ключові проблеми інформаційного суспільства, у першу чергу, проблему інформаційного стресу, Е. Тоффлер зосередив увагу на розвитку інформаційної грамотності як нової стратегії безпеки життєдіяльності в умовах інформаційних перенавантажень. Особливої актуальності вона набуває саме сьогодні, коли у суспільстві реалізується інформаційна пропаганда з використанням психологічних методів впливу на свідомість людей, формуючи у них викривлене сприйняття реальності, змушуючи вірити фейковим образам і мислити ними.

Розвиваючи ідеї функціонування інформаційної епохи, М. Кастельс аналізує мережеві комунікації як основи соціальної морфології об'єднань сучасних людей. Сучасне суспільство він називає «суспільством мережових структур», відповідно приналежність до тієї чи іншої мережі вважає провідним джерелом управління [12].

Важко не погодитись з М. Кастельсом у тому, що сьогодні будь-які соціальні практики, особливо пов'язані з процесами виробництва й управління, актуалізують використання визначеного спектра інформації й обумовлюють появи проблем інформаційної безпеки як конкретної людини, суспільства, так і держави в цілому. Серед них провідними є розширення можливостей маніпулювання свідомістю людей, небезпеки використання персональних даних, масштабність розвитку мережевого принципу управління засобами масової інформації й як наслідок можливості деформації громадської думки, неконтрольоване поширення інформаційно-психологічної зброї та її використання в інформаційних війнах й т. ін.

На відміну від М. Кастельса Ю. Хабермас у

своїй моделі суспільного устрою, що спирається на стратегію комунікативної поведінки, в основі якої лежить «емансипаційний інтерес» (прагнення людини жити без насилля), розглядає в якості провідної умови безпеки функціонування й розвитку активну діяльність громадянськості у формуванні суспільного порядку, прийнятті ключових рішень національної безпеки держави. На його думку, інтегративна сила демократичної комунікації, що створює суспільну солідарність, не лише сприяє досягненню справедливого консенсусу, а й передбачає можливість здійснення впливу на системні компоненти суспільства через політичну владу [14, с. 112]. Нові, нетрадиційні, критичні парадигми безпеки протиставляються традиційним, реалістичним концепціям, в яких домінантним суб'єктом безпеки виступає держава. Д. Буше стверджує, що представники постпозитивізму (К. Поппер, І. Лакатос, П. Фейєрабенд, Р. Аппе) ставлять інтереси безпеки життєдіяльності особистості вище від національної безпеки, привертаючи увагу до необхідності вивчення стану безпеки існування громадян країн третього світу, які постійно відчують соціальну напруженість, пов'язану з наслідками модернізації, відставанням від економічно благополучних держав [3].

Яскравим прикладом трактування питань безпеки з позиції постпозитивізму є теорія сек'юритизації (О. Вейвер, Б. Бузан, Дж. Вільде), в межах якої безпека життєдіяльності особистості визначається лише як усвідомлення суспільством явних та потенційних загроз. Процес сек'юритизації нерозривно пов'язаний з поняттям ідентичності, кожна конкретна небезпека отримує статус сек'юритизованої за умови, коли вона сприймається суспільством як реальна загроза життю, тобто стає екзистенційною загрозою суспільству чи іншому референту безпеки [4].

У межах теорії емансипації К. Бут, критикуючи реалістичне розуміння безпеки, в якому домінують сила й порядок, пропонує створити універсальну систему безпеки, що зосереджена на інтересах індивідуума, а не держави чи нації. На його думку, світова безпека є синонімом свободи особистості й групи, сумісна з раціональною свободою інших та підпорядковуються принципу універсальної моральної рівності. З іншого боку, світова безпека повинна бути заснована на космополітичній демократії [2].

Третім напрямом критичних досліджень безпеки є постструктуралізм. Р. Уолкер вважає, що національна безпека – історичний конструкт, в основі якого лежить уявлення про безпечний, дружній простір всередині держави й нестабільний, ворожий поза її межами [7]. Засновник теорії інсек'юритизації (Д. Біго) стверджує, що безпека повинна розглядатися як спроба інсек'юритизації побутових практик професіоналами задля посилення політичного потенціалу дій гарантування безпечного життя. Згідно з ідеями Д. Біго, процес нарощування міжнародної сили Європейського Союзу зробив свій внесок у стирання меж між зовнішньою та внутрішньою безпекою. Якщо колапс традиційних загроз детермінував пошук сенсу буття як для зовнішніх, так і для внутрішніх агентів безпеки, то Європейський Союз

запропонував створити політичний простір, в якому вони могли б взаємодіяти [1]. Представників цього напрямку активно критикують за їх релятивізм, нігілізм та європоцентризм.

Висновки. На відміну від традиційних теорій, критичні концепції відображають фундаментальний зсув у розумінні сутності національної безпеки, використовуючи міждисциплінарний підхід. Таке її трактування більш пристосоване до сучасних практичних змін у сфері безпеки, характеризується стиранням меж між вивченням безпеки життєдіяльності на мікро- та макрорівнях. Проте, незважаючи на наявні розходження у фундаментальних питаннях, прихильники як критичних, так і традиційних парадигм прагнуть спільними зусиллями удосконалити наявну систему безпеки.

Аналіз проблемної сфери соціології безпеки життєдіяльності дозволяє зробити висновки про те, що вона визначається через актуалізацію небезпек нестійкого сучасного світу. Узагальнюючи теоретичні напрацювання зарубіжних соціологів, спрямовані на пошук адекватних сучасним реаліям теорій соціальних змін і розвитку, пов'язані у переважній більшості з описом наявних суспільних формацій, акцентуацією уваги на впливі глобалізації, можна виділити коло проблемних питань, актуальних для розвитку теорій і практики цієї галузевої соціології:

- дисхронізм соціального простору як неадекватність сприйняття часу, послідовності подій, відсутність темпоральної цілісності;
- ризикогенність та кризовість сучасного суспільного розвитку (ствердження нового світопорядку характерними рисами якого є невизначеність і хаос);
- розмивання державних кордонів, формування нового соціального простору;
- поширення різного роду деструктивних девіацій як форм захисної групової та індивідуальної поведінки;
- нелінійність і радикалізація соціокультурних змін, індивідуальний та суспільний рівні соціальної реальності характеризуються появою чисельних протиріч й конфліктуючих просторів, провокуючи зростання загроз девальвації цінностей, посилення соціальної напруженості, вибухів у ключових системах соціальних відносин.

Проблема безпеки життєдіяльності – основна проблема сучасності, детермінована стрімким зростанням чисельності та розмаїття ризиків, загроз і небезпек, що загрожують можливості реалізації соціального самозбереження, життєзабезпечення, аргументують необхідність протистояти їм. Соціологія безпеки життєдіяльності як галузь соціологічного знання фактично виникла наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., в той час коли безпека у різних її аспектах почала широко висвітлюватися у науковій літературі.

Ситуація, що склалася у сучасному українському суспільстві, вимагає створення адекватної теорії з вираженою прогностичною орієнтацією. Перші кроки вже реалізовано у ході формування парадигм гуманітарної безпеки. Проте у подальшому вона потребує теоретичного й методологічного розвитку соціології безпеки життєдіяльності, зокрема, уточнення пред-

мета ы змістовного наповнення сфери досліджень. У першу чергу, зважаючи на те, що соціальні практики детерміновані сприйняттям соціальної реальності людьми, відкривається великий потенціал у вивченні безпеки. Адже, визначаючи особливості сприйняття ризиків, небезпек і загроз соціальними акторами, ми матимемо можливість оцінити потенціал їх небезпечної/безпечної діяльності. Ця сфера може стати мікрорівнем соціології безпеки життєдіяльності, де об'єктами дослідження будуть виступати окремі індивіди, соціальні групи, спільноти.

Пояснення взаємозв'язку мікро- та макрорівня безпеки може відбуватись за рахунок вивчення цього феномена на мезорівні, де, рухаючись від життєвого світу до системної безпеки, варто розглядати діяльність й систему відносин соціальних агентів, що володіють значимими для розвитку соціуму ресурсами. Тоді предметне поле мезорівня становить діяльність соціальних спільнот (регіон, соціальні рухи, етнос, нація, професійні групи й т. ін.) щодо відтворення середовища існування, життєво важливих умов самозбереження та розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Bigo D. International Political Sociology in Security Studies: An Introduction / D. Bigo; P. Williams (ed). – Routledge: Abingdon, 2008. – P. 116-128.
2. Booth K. Theory of World Security / K. Booth. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 473 p.
3. Boucher D. Political theories of international relations / D. Boucher. – New York: Oxford University Press, 1998. – 480 p.
4. Buzan B. Security: a new framework for analysis / B. Buzan, O. Waver, J. Wilde. – London: Lynne Rienner Pub, 1998. – 162 p.
5. Douglas M. Risk and Blame: Essays in Cultural Theory / M. Douglas. – London: Routledge, 1992. – 323 p.
6. Toffler A. Future Shock / A. Toffler. – New York: Random House, 1975. – 562 p.
7. Walker R. B. J. Inside/Outside: International Relations as Political Theory / R. B. J. Walker. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 323 p.
8. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – Москва: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
9. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр; пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской. – Москва: Республика; Культурная революция, 2006. – 268 с.
10. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр; пер. С. Н. Зенкин. – Москва: Добросвет, 2000. – 397 с.
11. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность / Э. Гидденс // Thesis. – 1994. – № 5. – С. 40-102.
12. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ.; под ред. О. И. Шкаратана. – Москва: Гос. ун-т Высш. шк. экономики, 2000. – 607 с.
13. Луман Н. Эволюция / Н. Луман; пер. с нем. А. Антоновский. – Москва: Издательство «Логос». 2005. – С. 66-78.
14. Хабермас Ю. Кризис государства благосостояния и исчерпанность утопической энергии / Ю. Хабермас. – Москва: ГАРДАРИКИ, 2005. – С. 112-116.
15. Штомпка П. Культурная травма в посткоммунистическом обществе / П. Штомпка // Социологические исследования. – 2001. – № 2. – С. 3-12.
16. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества / П. Штомпка; пер. с пол. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2008. – 664 с.

REFERENCES:

1. Bigo, D., Williams, P. (Eds), 2008. International Political Sociology in Security Studies: An Introduction. Routledge: Abingdon, 116-128 (in English).
2. Boucher, D., 1998. Political theories of international relations. New York: Oxford University Press, 480 (in English).
3. Booth, K., 2007. Theory of World Security. Cambridge: Cambridge University Press, 473 (in English).
4. Buzan, B., & Waver, O., & Wilde, J., 1998. Security: a new framework for analysis. London: Lynne Rienner Pub, 162 (in English).
5. Douglas, M., 1992. Risk and Blame: Essays in Cultural Theory. London: Routledge, 323 (in English).
6. Toffler, A., 1975. Future Shock. New York: Random House, 562 (in English).
7. Walker, R. B. J., 1993. Inside/Outside: International Relations as Political Theory. Cambridge: Cambridge University Press, 323 (in English).
8. Bek, U., 2000. Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu [The risk society. On the way to another modernity]. Moskva: Progress-Tradicija, 384 (in Russian).
9. Bodrijar, Zh., 2006. Obshchestvo potreblenija. Ego mify i struktury (Samarskoj, E.A., Trans) [The society of consumption. Its myths and structures]. Moscow: Respublika; Kul'turnaja revolyucija, 268 (in Russian).
10. Bodrijar, Zh., 2000. Simvolicheskij obmen i smert' (Zenkin, S.N., Trans) [Symbolic exchange and death]. Moscow: Dobrosvet, 397 (in Russian).
11. Giddens, Je., 1994. Sud'ba, risk i bezopasnost' [Fate, risk and security]. Thesis 5, 40-102 (in Russian).
12. Kastel's, M., 2000. Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshchestvo i kul'tura (Shkaratana, O.I., Trans) [The information age: economy, society and culture]. Moscow: Gos. un-t Vyssh. shk. jekonomiki. 607 (in Russian).
13. Luman, N., 2005. Jevoljucija (Antonovskij, A., Trans) [Evolution]. Moscow: Izdatel'stvo «Logos», 66-78 (in Russian).
14. Habermas, Ju., Denezhkina, A.V. (Eds), 2005. Krizis gosudarstva blagosostojanija i ischerpannost' utopicheskoy jenerгии [The crisis of the welfare state and the exhaustion of utopian energies]. Moscow: GARDARIKI, 112-116 (in Russian).
15. Shtompka, P., 2001. Kul'turnaja travma v postkommunisticheskom obshhestve [Cultural trauma in post-Communist society]. Sociologicheskie issledovanija, No 2, 3-12 (in Russian).
16. Shtompka, P., 2008. Sociologija. Analiz sovremennogo obshhestva (Chervonnoj, S.M., Trans) [Sociology. Analysis of modern society]. Moscow: Logos, 664 (in Russian).